

ÖRÖKÖSÖDÉSI SZOKÁSOK AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉG KORI VÁROSLAKÓK KÖRÉBEN

RÜSZ-FOGARASI ENIKŐ

A családok a történelem során azon fáradoztak, hogy az örökölt és szerzett vagyont megőrizzék, gyarapítsák és tovább adják utódaiknak. Ezért a tulajdon áthármlása egy gondosan megtervezett folyamat, amelynek kulcsmomentumai a házasságkötés, házasság felbomlása valamint az elhalálozás körül jelentkeznek.

Egy többéves projekt során az erdélyi fejedelemség kori városiak ezen örökösödési mechanizmusait vizsgálom. Városiakokról beszélek, hiszen ekkor már több erdélyi városban, ilyen vagy olyan formában, nemesek is tartoztak a városiakok közé. Nemességet nyert városiakok között is egyre többen vannak, az úgy nevezett armális nemesek, de különösképpen 1661 után a nemes város megjelenésével már semmi sem állja útját annak, hogy a nemesek egyre többen ingatlanokkal rendelkezzenek és városban lakjanak.

Vizsgálódásaim során kiderült, hogy a fejedelemség kori Erdélyben a székelyek, szászok és vármegyei területeken az öröklés különböző mechanizmusok szerint valósult meg. A székely városiakok közül a koraujkorban csupán Marosvásárhelynek volt önálló örökösödésre vonatkozó szabálya és csupán itt maradtak fent olyan számban végrendeletek és tanácsi határozatok, amelyek segítségével betekintést nyerhetünk abba, hogy mi is történt a vagyonok hagyományozásakor.

A szász városok esetén a bőség zavarával küzdünk, ugyanis itt rendkívül gazdag anyag maradt az osztóbírák tevékenységének köszönhetően, akik kulcsfigurái voltak Szászföld koraujkori öröklésnek. A szászföldön egyébként egységes törvény (Eigenlandrechts) szabályozta az öröklést, ennek értelmébe vezették be a vagyoni hagyományozás menetébe az osztóbírák intézményét. A munkájuk sok százezer oldal jegyzőkönyvben és osztólevélben érhető tetten. Mindegyik jelentős szász város rendelkezett több kötetbe kötött osztásra vonatkozó iratokkal. Nehéz erről elemzéseket készíteni, mivel nincsenek erre irányuló feldolgozások, az pedig teljesen lehetetlen, hogy a teljes anyagot áttekintsem. Sőt egyelőre az sem lehetséges, hogy több szász város örökösödését áttekintsem. A szász városok közül Besztercét választottam jelenlegi vizsgálódásaim tárgyául és a besztercei anyag ismeretére alapozok. Az egységes törvényből kiindulva, vizsgálódásom kezdetén arra gondoltam, hogy a szász városok esetén sokkal egybehangzóbbak lesznek a források. Azonban a brassói és nagyszebeni anyagba való

szűrőpróba szerinti értékeléseim óvva intenek arra, hogy túlzott általánosításokba bocsátkozzunk. Vagyis az egységes törvény ellenére, egy város elemzése nem teszi lehetővé általános, az egész szászságra vonatkozó következtetések levonását.

A fejedelemség kori vármegyei területek nagysága a politikai helyzet függvényében hullámzott, így hát az ide tartozó városok száma is korfüggő. Az itteni városlakók amennyiben nem volt önálló örökösödési rendszabályuk, Werbőczy Hármaskönyvében található elvek alapján hagyatkoztak. A több elemzési lehetőség közül most a hozzám közel álló kolozsvári példákra alapozok.

A székelyföldi örökösödési mechanizmusokat nézve azt látjuk, hogy már a Tripartitum kijelenti, hogy a magyar jogtól eltérően, a székelyek „*teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek... örökségben és tisztségben egymás közt a régi szokás alapján*”¹ A székely örökség kérdése így most már törvénybe iktatott. A javak átörökítése a székelyek között saját évszázados a királyok által is elismert szokásjogukon alapult. Ennek értelmében, abban az esetben, amikor egy székely családnak magva szakad, akkor ennek vagyona nem száll a királyra vagy fejedelemre, hanem a székely atyafiakra marad. Itt a végrendelezési szabadság addig tart, ahol a székely örökség kezdődik.² Egy örökségre való igénylést, ha 32 év alatt nem kérték, még ha jogos örökösök voltak is, ez a jog elévült.³ Az székely öröklésben a fiúk elsőbbséget élveztek, de ha nem volt fiú örökös, akkor a lányt fiúsították.⁴ Mindezekhez az alapelvekhez kiegészítésként az 1555. évi „Székely Konstitúciók” szolgálnak újabb adalékként.⁵ Ezek a határozatok már sokkal konkrétabb példákon keresztül hozzák közelebb a székely örökösödés mechanizmusait. Megfogalmazzák, hogy ha egy embernek két fia van egyik fiának fia, a másik fiának lánya van, a lány olyan örökös akár a fiú, de nem egyformán örökölnék.⁶ Abban az esetben, amikor egy embernek egy fia és egy lánya van akkor, a fia örököl, a lányt pedig a szék törvénye szerint kell kiházásítani.⁷ Az öröklés alakulása sokkal összetettebb, amikor egy embernek két lánya van, ilyenkor mindkettőt egyaránt illeti az atyai örökség, de a kisebbik választhatja meg a lakóhelyet, azzal a feltétellel, hogy a másiknak is hozzá hasonló legyen, ezek után az örökséget kettéosztották.⁸

---

¹ S. Tüdős Kinga: A székely örökség háramlása a 16–17. századi végrendeletek tükrében. AETAS, 2008/4. 207.

² Nathalie Kálnoky: A nemes székely nemzet konstitúciói és privilégiumai. Csíkszereda, 2007. 137.

³ S. Tüdős K.: A székely örökség háramlása i.m. 217–218.

⁴ Kálnoky N.: A nemes székely nemzet i.m. 143–146.

⁵ Uo. 138.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Uo.

Amikor egy férfinak két lánya van az egyiknek fia a másíknak lánya, ennek pedig egy fia és lánya van akkor a fiú és leány unoka öröklési joga egyenlő mindaddig, amíg a leány unokának nincs fia és lánya ekkor már megváltozik, az öröklés menete ugyanis ebben az esetben a fiú unoka örökök és a lány unokát ki kell házásítani a széki szabályok szerint.⁹

Ezen az elveknek mentén hagyták nemzedékről nemzedékre vagyónukat a székelyek. A székelyföldi koraujkori városfejlődés egy beinduló folyamat, amelynek gyümölcsei csak a későbbiekben érték be. Kimagasló eredményeket Marosvásárhely tudhat magáénak, ezen kívül a többi székely mezőváros még csak a széktől való önállósodás útját járta. Az örökösödési mechanizmusok terén is ezekben a városokban, mezővárosokban elkezdődött egy olyan folyamat, amelynek során az általános székely szabálytól eltérő, a városi közösség érdekeit szem előtt tartó rendszabályok vagy rendelkezések születtek. Mivel a székely örökösökre vonatkozóan a fennmaradt adataink sajnos töredékesek, ezért egyelőre csak azt látjuk, hogy Udvarhely, Csíkszereda és Bereck esetén a kiadott és kiadatlan források arról tanúskodnak, hogy az általános székely örökösödési szabályoktól eltérő mód volt kialakulóban.

Marosvásárhely az egyedüli székely város, amely saját örökösödési szabályzattal rendelkezett, amelyben a városban használatos mechanizmusokat lejegyezték. Még a státútum elkészülte előtt, a városi határozatok már tartalmaztak a vagyon örökítésére vonatkozó vagy arra hatást gyakorló rendelkezéseket.

Marosvásárhely örökösödési szokásait egy 1634-ben megfogalmazott státútum egészítette ki és foglalta össze,¹⁰ A „*Leges seu articuli intra muros ciuitatis Maros Vasárhely*”-nek nevezett szabályzat címében leszögezik, hogy csak a falon belüli részre vonatkozó cikkelyeket tartalmaz. A státútum bevezetője a szabályzat megfogalmazásának indoklását is nyújtja. Eszerint szükség volt az új státútumra, mert Marosvásárhelyen kulcsos várost építettek és nem csak kőfállal, hanem olyan fejedelmi kiváltságokkal is felékesítették, amelyekkel már egynéhány esztendőttől fogva élt, ezért a megváltozott helyzetre megváltozott szabályzatot kellett megfogalmazni. Az új státútum feladata volt, hogy írásba foglalja mindazokat az alapszabályokat, amelyek az új státuszban megváltoztak, de azokat is, amelyek a régi mezővárosi jogszabályokból érvényben maradhattak.

A város jogilag két különálló részre tagozódott: az egyik a kulcsos, fallal körülvett rész, amely szabad királyi városi jogokkal felruházott és a másik, amelyet Hostátnak neveznek, megmarad a régi mezővárosi jogrendszerével, ahol van

---

⁹ Uo.

¹⁰ Pál-Antal Sándor: Marosvásárhely XVII–XVIII. századi jogszabályai és polgár névsorai. Marosvásárhely, 2006. 60–69.; Kolosváry Sándor – Óvári Kelemen: Corpus statutorum. Az erdélyi törvényhatóságok jogszabályai. I. k. Budapest, 1885. 83–87.; Szabó Miklós: Marosvásárhely szabad királyi várossá alakulása (1560–1759). In: Marosvásárhely történetéből I. Szerk. Pál-Antal Sándor – Szabó Miklós. Marosvásárhely, 1999. 32., 37. Ő a jogszabályt 1637. október 20-ra keltezte.

néhány nemes, akik megmaradnak régi állapotukban.¹¹ A statútum megengedi a Hostátban telkekkel rendelkező nemeseknek, hogy azokat nemesi örökségként bírják. De a szabad királyi városi kiváltság elnyerése maga után vonta, hogy a több erdélyi kulcsos város „*ususatt, consuetudoját*” figyelembe véve saját jogszabályát megalkossa.¹² Az új törvény tehát csak a kőfállal körülvett város jogrendjét szabályozta úgy, ahogy a fejedelmi privilégium is csak erre a városrészre vonatkoztak.

Az 1634-ben újonnan megfogalmazott örökösödési szabály szerint a falon belüli városban az oszlás örökidőre szült, fiúról fiúra, leányról leányra egyaránt szállt úgy, hogy „*egyenlő divízió legyen közöttük*”.¹³ Ez a régebbi marosvásárhelyi szabályok módosítását jelentette, ugyanis fiú és leány között a vagyonban az osztozás egyenlővé vált, most már a lányokat nem zárja ki az örökségből a férfiág. A többi városhoz hasonlóan, akárcsak a kolozsvári örökösödési jog esetén, a leszármazottak egyforma arányban örököltek. Erre a módosulásra bizonyára a város érdekei miatt is szükség volt, hogy a telkek és a városi javak mindenképp a városi polgárok tulajdonában maradjanak. Ugyanakkor jobban megfelel a polgárság vagyonkoncentrálni céljainak is. Az új rendelkezés alapján a gyerekek egyformán örököltek a szülők után, hiszen a székely fiúleányosítás nem alkalmaztatott a városban. Ez pedig már a székely örökösödési jogtól való eltérést jelzi.

Abban az esetben, amikor valaki még életében leányát tisztességesen férjhez adta úgy, hogy a lakodalomra és a leány kiállítására tisztességesen költött és még maradtak utána kiskorú felneveletlen gyerekek, akkor a bíró a várbeli ház örökségéből annyit, amennyit a leányra költöttek, a teljes javak összértékéből levonva a többi gyermek mindegyikének egyenlően kiosztotta, majd a megmaradt vagyont egyenlő részre osztotta az összes gyerek között.¹⁴

A Hóstátban a régi szokás maradt, amelynek értelmében az a leány, akit tisztességesen kiházasítottak úgy, hogy fehér ruhával, ruházattal menyegzőre való költséggel elláttak, nem térhetett vissza az atyjától maradt házba, mert az örökségként a fiakra szállott.¹⁵

A külső városban a régiektől hagyományozott törvények maradtak meg. Így ha egy lányt tisztességesen kiházasítottak, az ilyen lány nem térhetett vissza atyja örökségére, hanem ez a fiúkra szállt, akár őstől maradt, akár szerzemény volt is az. A régi törvény megmaradt azzal a fenntartással, hogy a szerzett javakról, mint saját jószágáról lehetett végrendelkezni is. A cikkelyekből világosan kitűnik, hogy a végrendelkezésben különbséget tettek a szerzett és ősi javak

---

¹¹ Kolosváry S. – Óvári K.: Corpus statutorum. I. 83.

¹² Uo.

¹³ Ua. 84.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Uo.

között. A szerzett javakról lehetett végrendelkezni, az ősi vagyon a leszármazottakat vagy az atyafiságot illette meg. A szerzett vagyonról a szülőknek szabad volt gyerekeik javára végrendelkezni.¹⁶

A kora-újkorai Marosvásárhelyről nem sok végrendelet maradt. Az itteni forrásadottságokat természetesen nem lehet még az Erdély más településével, nem beszélve Sopron vagy más nyugat-magyarországi városi lehetőségekhez hasonlítani, de ha a lakosságához viszonyítjuk az eddig előkerült végrendeletek számát, már másként tudjuk értékelni azokat. Jelenleg két tucat végakarat került elő, ezekből egy-egy család élete, kapcsolatai vagyoni helyzete körvonalazódik. A fennmaradt végrendeletek özvegyek, városi tisztségviselők, egyszerű mesteremberek akaratát foglalták írásba. Ami egy gyors összevetés után közös vonásként kiemelhető ezekből az iratokból, hogy a Marosvásárhelyi lakosság körében gyakoriak volt a hitelezések és a közintézményeknek rendelt adományok.

Az erdélyi szász közösség számára a 16. század az igazságszolgáltatás és jogalkotás egységesítését hozta. Hosszabb előkészületek után Matthias Fronius 1570-ben elkészítette az „*Statuta Jurium Municipalium Saxonum in Transylvania/ Eigenlandrechts der Siebenbürger Sachsen*” egységes jogkönyvet, amelyet a szászok közössége hosszú konzultációkat követően 1583-an fogadott el. A szászok küldöttségét Báthory István udvarába Albert Huet nagyszebeni polgármester vezette, ahol rövidesen a fejedelem jóváhagyását is megkapták.¹⁷ Ez a minden fórum által elfogadott jogszabály a Szászföld minden lakosára vonatkozott és az élet minden területére kiterjedt. Statuálta az egységes szász adminisztráció alapjait, a jogszolgáltatás kereteit és mechanizmusait. Ez az egységes szabályzat a Szászföldre vonatkozott, de befolyásolta a Szászföldön kívül élő szász közösségek életét is. Erre a legjobb példa Kolozsvár esete hiszen, ekkor már nem tartozott a Szászföldhöz, de ennek ellenére mégis 1603-ban, az itt elfogadott örökösödési szabály számos pontján az „Eigenlandrechts” jellemzőit hordozta. A legkézenfekvőbb közös vonás az osztóbírák intézményének bevezetésében érhető tetten.¹⁸

Matthias Fronius a joggyűjteményt rövid kivonatnak nevezi és az „Eigenlandrechts” bevezető részében a császári jogra, illetve a római jogra tesz utalást. A jogkönyv elrendeli, hogy a bírók a szabályozásban levő hiányokat a császári jogból átvett szabályokkal pótolják.

---

¹⁶ Kolosváry S. – Óvári K.: Corpus statutorum. I. 84. „...patres et matres bizonios testamentumott gyermekik között akarnak celebralni, salvum legien.”

¹⁷ Konrad Gündisch: Siebenbürgen und die Siebenbürger Sachsen (Vertreibungsgebiete und vertreibene Deutsche. Studienbuchreihe der Stiftung Ostdeutscher Kulturrat 8.) München, 1998. 88–90.; Ernst Wagner: Quellen Zur Geschichte der Siebenbürger Sachsen (1191–1975). Böhlau Verlag, Köln–Wien, 1976. 134–137.

¹⁸ Rűsz-Fogarası Enikő: Juzii divizionali, ca factori ai disciplării sociale, In: Disciplina socială și modernitatea. Perspective istorico-antropologice. Coord. Toader Nicoară, Cluj–Napoca, Accent, 2011. 27–36.

Az egységes erdélyi szász jogkönyv négy lényeges részre tagolódik.¹⁹ Az első könyv a perrendtartásra, a hivatalokra és a bíró feladataira vonatkozó jogszabályokat tartalmazza. A második könyv a család és örökösödési jog normáit foglalja magába. A harmadik könyv a kötelmi jogi szabályokra, a negyedik könyv pedig a büntetőjogra vonatkozik.

A vagyoni elosztásra vonatkozó egységesített jogszabályokat is az „Eigenlandrechts” tartalmazza. Ezeknek a jogszabályoknak egy részét a Királyföldön szokásjogként már alkalmazták, még a jogkönyv 1583-ban való megerősítése előtt. Így ezek a jogszabályok nagyrészt megegyeznek azokkal a szabályokkal, amelyeket a 16. század közepi osztálylevelekből kiolvashatunk.

Az erdélyi szász jogrendszerben a házasság során a házastársak vagyona közössé vált. A házasság megkötése után az asszony osztozott a férje nevében, társadalmi pozíciójában, lakhelyében, tulajdonának és életének minden fontos momentumában. A férjet, a ház uraként és a család fejeként megillette a természetes elsőbbség és az ő feladata volt a család külvilág felé való képviselése. Végrendelet hiányában, halála esetén a férfi örökösei a közös vagyomból kétharmadot, az asszony örökösei egyharmadot kaptak, mint ahogy ezt az „Eigenlandrechts” is megfogalmazza a II. könyv IV. címének 1. cikkelyében.²⁰ A középkori német városi jogban alakult ki a férj és feleség közötti házassági vagyonszövetség rendszere. A különféle városi jogokban a házaspár részesedése a vagyomból más és más arányú volt.²¹ Voltak olyan jogrendszerek, ahol a házastársak a házasság megszűnté utáni halál esetén is, fele-fele arányban részesedtek a közös vagyomból, az erdélyi szász városok esetén az egyharmad és két harmad elosztás volt érvényben.²² A házastársak azonban egymás után nem örököltek közvetlenül, mivel a túlélő házastárs a közös vagyona tulajdonosi minőségben és nem örökösödés címen tartott igényt. Természetesen végrendelezhettek a házastársak egymás javára a vagyomból nekik járó rész egyharmad részéről, mint ahogy erre akad is példa.

Az első rangú örökösök természetesen az elhunyt személy gyermekei, illetve ezek leszármazottai voltak, függetlenül attól, hogy egy előző házasságból származtak vagy sem. A jogkönyv a házasságon kívüli gyermekek örökösödésére is

---

¹⁹ *Adolf Lauf*: Einführung. In: *Das Eigen – Landrecht der Siebenbürger Sachsen*. München, 1973. 9–10.; *Felix Sutschek*: Statutele Municipale ale saşilor din Transilvania. Stuttgart, 1997. 73–82.

²⁰ *Lauf A.*: *Das Eigen – Landrecht*, 75.; *Sutschek F.*: *Statutele*, 73–82.

²¹ *Eike von Repgow*: *A Szász tükör*. Közreadja: Blazovich László – Schmidt József. Szeged, 2005. 21.; *Uő*: *A Sváb tükör*. Közreadja: Blazovich László – Schmidt József. Szeged, 2011. 39–43.; *Buda város jogkönyve, I–II*. Szerk. Blazovich László – Schmidt József. Szeged, 2001. I. 87–94., II. 479.; *Szende Katalin*: *Otthon a városban*. Budapest, 2004. 92–115.

²² *Friedrich Schuller von Libloy*: *Siebenbürgische Rechtgeschichte*. Hermannstadt, 1868. 135–229.; *Kovács Kiss Gyöngy*: *A kolozsvári osztóbírák intézménye*. In: *Korunk*, 1997/VII, <http://www.Korunk.ro>; *Sutschek F.*: *Statutele*, 73–82.; *Dirk Moldt*: *Deutsche Stadterechte im mittelalterlichen Siebenbürgen*. Böhlau Verlag, Köln–Wien, 2009.

vonatkozik a II. könyv II. címének 4. cikkelyében.²³ Az itt lejegyzett szabály értelmében a házasságon kívüli gyermekek csak az anya után örökölnek, az anyának házasságból származó gyermekeivel együtt. Azonban a házasságtörésből született gyermekek nem örökölnek sem anyai, sem apai ágon, csak eltartásra lehet igényük a fent említett cikkely szabályozásának értelmében. Olyan esettel, amely házasságon kívüli gyermek részét tárgyalja, az osztálylevelek vizsgálata során nem találkoztam. Viszont több olyan eset fordult elő, amelyben a nagyobb gyerekek nem kaptak részt az örökségből az osztás során, mivel már kikapták a részüket a vagyontól, valószínűleg házasságkötés során. Más esetben osztottak részt a meg nem született gyermeknek is.

Az „Eigenlandrecht” alkalmazását az osztóbírák szavatolják, másként szász városok öröklési mechanizmusainak a legfontosabb mozgatói maguk az osztóbírák voltak. A hátramaradt vagyon elosztását a város közössége által kinevezett osztóbírák végezték.²⁴ Kik ezek az osztóbírák? Az osztóbírók intézménye a reformáció után jelent meg, bizonyára azért, mert a válás elfogadása nagymértékben bonyolította a vagyanelosztást és megszorodtak az örökösödéssel kapcsolatos törvényszéki ügyek. A reformáció előtt is az osztás egy városi esküdt, vagy városi jegyző jelenlétében történt. De a megváltozott családi vagyonszövetség elosztása megkövetelte olyan személy vagy személyek jelenlétét, akik jogi ismeretekkel rendelkeztek, vagyis tisztában voltak az osztás szabályaival és menetével. Ezért fokozatosan, nem bármelyik esküdtet nevezték ki esetenként erre a feladatra, hanem a városi magisztrátus soraiból alkalmas személyt választottak erre a tevékenységre. Most már nem egy elosztás idejére szólt a megbízásuk, hanem meghatározott időre vonatkozott, amely alatt az ő vagy ők feladata lett a mindenféle vagyoni osztozkodás lebonyolítása a városban. A szász városokban általában két vagy négy osztóbírót választottak, akik egy-egy városrészért feleltek, de az osztásnál általában mind jelen voltak. Kolozsváron a paritási szabályok tiszteletben tartása végett nyolc osztóbírót választottak.²⁵

Az első kinevezett osztóbíróra vonatkozó adataink az 1567-es évből származnak, akik Brassó és Nagyszeben öröklési folyamatát hívták kezükben tartani. Brassóban az árvák védelmét hozzák fel indokul az intézmény létrehozásának szükségességéeként. Besztercén az első ismert osztóbíró Thomas Krätschner volt, akit 1568 és 1569-ben osztóbíróként, emellett 1560–1562 és 1565–1567 között a besztercei városi tanács szenátoraként említene a források.²⁶

---

²³ *Lauf A.*: Das Eigen – Landrecht, 58.; *Sutschek F.*: Statutele, 73–82.

²⁴ *Rüsz-Fogarasi E.*: Juzii divizionali, 27–36; *Kovács Kiss Gyöngy*: A kolozsvári osztóbírák intézménye. In: *Korunk*, 1997/VII, <http://www.Korunk.ro>.

²⁵ *Szegedi Edit*: Un oraş unitarian în perioada principilor calvini. In: *Oraşe şi oraşeni / Városok és városlakók*. Szerk. Ionuţ Costea – Carmen Florea – Pál Judit – Rüsz-Fogarasi Enikő. Argonaut, 2006. 431–437.

²⁶ *Otto Dahinen*: Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen. Böhlau Verlag, Köln – Wien, é. n. 240.

Az osztóbírák az egységes szász jogrendet ismerték és alkalmazták, eléjük hozták a közös megegyezés alapján elvégzett osztás eredményeit bemutatni. Ugyancsak az osztóbírák feladata volt a végrendeletek vizsgálata, az adóssági vizsgálatok, valamint elkészítették az osztásra kerülő javak leltárát.

A szász városokban az osztóbírák munkája nyomán gazdag forrásanyag keletkezett, osztálylevelek, osztályjegyzőkönyvek, tulajdonjogot biztosító levelek maradtak fenn a kutatók rendelkezésére. Ezek alapján lehet lépcsőről lépésre nyomon követni a szászok körében használt örökösödési szokásokat. A végrendeletek a szász örökösödésben csak másodlagos szerepet játszanak, az átlagpolgárok, ha végrendelkeztek is, nagyon röviden jegyezték le akaratukat és elég gyakran arra vonatztak csupán, hogy a hátra maradt javakból kinek mit hagyjanak. Ezeket a rövid, velős testamentumokat az osztóbíró előtt bemutatták és miután megvizsgálták ennek törvényességét és jogosságát, bejegyezték az osztályjegyzőkönyvekbe. Ritkán előfordult, hogy a kimagasló vagyonnal rendelkező patrícius családokban hosszabb végrendeletek is születtek, amelyek a kor szellemében a nemesi végrendeletek mintájára készültek.

Az erdélyi fejedelemség területén, a vármegyei területeken lévő városok és mezővárosok az öröklési folyamatokban, kezdetekben a Werbőczy normákra támaszkodtak, fejlődésükkel egy időben már sajátos tanácsi határozatokat fogadtak el, amelyek a település sajátos normáit iktatta törvénybe. A későbbiekben pedig sajátos, csak az öröklésre vonatkozó statútumokat fogalmaztak meg, fogadtak el és használtak. Egy más kérdés, amelyik ide kívánczok, arra vonatkozik, hogy melyek azok a városok és mezővárosok, amelyekkel számolnunk kell? Itt nem csupán arról van szó, melyik település tartozik a városias települések közé, hanem arról, hogy milyen helységek tartoztak az erdélyi fejedelemséghez esetleg mennyi időre. A városias települések kiválasztása nem egyszerű kérdés, minden esetben nehézségekbe ütközik.

A Werbőczy által megfogalmazott örökösödési elvek²⁷ a fejedelemség kori Erdély városi polgárai számára is érvényesek voltak. A 14–15–16. címekben több cikkelyen át megrajzolt alapelvek kimondták az örökségbe való beiktatás feltételeit, az elévülés feltételeit és szabályait valamint a birtokbavétel módozatait. Az itt megfogalmazottak köszönnek vissza városok és mezővárosok örökösödési mechanizmusaiból, a bíróság elé került vagyoni elosztásra vonatkozó ügyekből. A városok önállósodási szintjének növekedésével a városi határozatokban, statútumokban előbukkannak a vagyoni öröklésre vonatkozó saját, sajátos szabályok. A fejedelemség kori városoknak az egyik nagy gondja a nemesek beköltözése és a városi vagyonok általuk való öröklése volt. Ebbe az általános védekezési trendbe sorolható Kolozs mezőváros 1609-ben fogalmazott „limitációja”, amikor 12 pont közül egy – a hatodik – az öröklés kérdésével fog-

---

²⁷14. Czim. 15. Czim. 16. Czim.

lalkozik, ahol az elsődleges szempont, hogy a nemeseket kizárják a kolozsi ingatlanok örökléséből.²⁸

A többi város esetén is az öröklési ügyek elemzésénél sajátos elemeket fedezhetünk fel, olyanokat, amelyek sajátos városi rendelkezéseket feltételeznek.

Nyilvánvaló, hogy a legtöbb adat Kolozsvárral és Gyulafehérvárral kapcsolatosan maradtak ránk. A forrásadottságoknak köszönhetően Kolozsvár város öröklési szokásait egész jól körvonalazódnak. A vagyoni jog tekintetében Kolozsváron is érvényes a városi jogban kialakult joggyakorlat, amelynek értelmében házasság révén a férj és feleség vagyonából egységes vagyon jött létre. Valójában ez annyit jelent, hogy a hozott vagyon egységes házassági vagyonná válik. Kolozsvár esetén a házasság halál általi felbomlása esetén a férjet az egységes vagyonból 2/3 a feleséget 1/3 illeti meg, és nem fele-fele arányban oszlik, ahogy elég sok jogrendben történik.²⁹

Kolozsvár jogrendje a szász és a Budai jogrend ötvözetéből jött létre a helyi viszonyokat figyelembe véve, ezért az örökösödési szabályok is ezt a tendenciát követik. Az örökség elosztása 1603 előtt a kolozsvári szokásjog alapján történt, amikor statuálták a kolozsvári hagyatéki jogot és megszabták az osztás feltételeit és bevezették osztóbírák intézményét.³⁰ Annak ellenére, hogy az említett szabályzat a 17. század elején készült, már a címben egyértelművé teszik, „*hogy az minemű rendtartást az marhaszállásban és osztozás dolgában régtől fogva követtenek*”, vagyis a már létező használatos szokásokat foglalták írásba. Az új örökösödési szabályzat közelebbi vizsgálata bebizonyította, hogy több fejezet ebből a státútumból, régi törvényeken és rendelkezéseken alapul, és ezeket használták még az új hagyatéki rendtartás elkészülte előtt is.³¹

Az „*Successioról való Tractatus*”-ban a vagyoni oszlásnak három ágazatát különböztetik meg a 17. századi kolozsvári polgárok: az első vonatkozik a fiakra, lányokra és unokákra, a második apára, anyára, vagyis a szülőre és a harmadik az oldalági rokonokra.³² Az öröklésben ezt a sorrendet követik azzal a kiigazítással, hogy ha csak egyik házastárs hunyt el, akkor a vagyon egyszer az életben lévő házastárssal oszlik, és utána veszik számításba az oszlás három ágazatát. A vagyon a gyerekek esetében egyenlően oszlik,³³ az atyai ház a legkisebb

²⁸ *Rüsz-Fogarasi Enikő*: Kolozs mezőváros 1609. évi limitációja, In: Emlékkönyv Csetri Elek nyolcvanadik születésnapjára. Szerk. Pál Judit – Sipos Gábor. Kolozsvár, 2004. 423.

²⁹ A kolozsvári örökösödési szabályokról és kialakulásáról: *Kovács Kiss Gyöngy*: Rendtartás és kultúra. Marosvásárhely, 2001. 25–60.

³⁰ *Kovács Kiss Gy.*: Rendtartás és kultúra, 26–27.; valamint *Rüsz-Fogarasi Enikő*: Juzii divizionali factor al disciplinării sociale? / Az osztóbírák, a társadalmi fegyelmezés eszközei? In: *Discipline sociale și modernitate / Társadalmi fegyelmezés és modernitás*. Szerk. Toader Nicoară. Accent, 2011. 27–36.

³¹ *Kovács Kiss Gy.*: Rendtartás és kultúra, 29–30.

³² *Kolozsváry S. – Óvári K.*: *Corpus statutorum*. I. 252.

³³ Ua. 261.

fiút illeti meg, ha nincs fiú, akkor a legkisebb lány tarthat rá igényt, mindez olyan formán, hogy a legkisebb fiú vagy lány, ha igényt tart a házra, akkor abból ki kell fizetnie a testvéreit.

Kolozsvár statútumaiban a férfiak 14 a nők 12 éves koruktól számítanak a törvény előtt teljes értékű és jogú tanuknak.³⁴ Ennek a szabálynak a gyerekek hagyatéki kiadásában volt fontos szerepe. Az örökösödési szabályzatban kiemelkedő jelentőséggel bírnak a kiskorú gyerekek felneveléséről szóló artikulusok. Erre vonatkozóan kolozsvári szabályzatban a következőket olvashatjuk: „*Ha pedig neveletlen árvák maradnak, a férfigyermek 12 esztendeig, a leányoknak 7 esztendeig rendelkezjenek nevelési költséget*”. A fiúknak első esztendőben 12 forintot a lányoknak pedig 7 forintot és minden évben egy forinttal kevesebbet számítanak. Ha valamelyik gyereket taníttatták, akkor az erre fordított pénzt levonták a ráeső vagyon rész összegéből.³⁵

Az örökösödési szabályokban a kiskorú gyerekek fölötti gyámság kiemelkedő jelentőségű. A kolozsvári rendtartás szerint a gyerekek feletti gyámság csak akkor az anyáé, ha a város hatósága alkalmasnak találja. A Tractatus úgy fogalmaz „*Noha pedig az Asszony állapotát nem illeti az Tutorság, mind az által ha az Asszony olyan, hogy az Árva javait el nem tékozzák, ha szintén Férjhez mennék is, nem illik az Tutorságtól elfogni*.”³⁶ Ezek alapján csak abban az esetben adják a gyerekek gyámságát az anyának, ha a város hatósága megbízható, felelősségteljes szülőnek minősíti.

A reformáció után bekövetkezett változások megengedték a házastársaknak, hogy elváljanak és későbbiekben új házasságot kössenek. Ilyen helyzetben vagy, amikor egyik házastárs eltávozik az élők sorából a kolozsvári örökösödési szabályok gondoskodnak a gyerekek érdekeinek védelméről. Ezért is intézkednek így: „*Az özvegy senki se férfit se asszonyállat házasságra magát ne adhassa valameg az Árváknak avagy azok nem lévén az Atyafiaknak városunk törvénye szerint az ő portioiokat ki nem adja*” vagy városon kívüli pap előtt esküszik meg titokban elveszíti mindazt ami az örökségből neki jár.³⁷ Mindezeket az intézkedéseket még az örökösödési jog megfogalmazása előtt statuálták Kolozsváron szem előtt tartva az árvák érdekeit, és a róluk való gondoskodás folytonosságát is.

A kolozsvári polgárok a koraújkorig arra törekedtek, hogy a nemeseket, amennyire csak lehetett, a városon kívül tartsák. Nem csupán kolozsvári törekvés volt ez, mint ahogy már az előbbieken volt róla említés, hiszen az erdélyi városok mindegyike megpróbált gátat szabni a nemesek bekötözésének, de legtöbbször nem járt sikerrel. A kolozsváriak ilyen irányú törekvését többé-kevésbé siker koronázta mindaddig, amíg város nem vesztette el szabad királyi mivolt-

---

³⁴ Ua. 220.

³⁵ Ua. 262.

³⁶ Ua. 265.

³⁷ Ua. 250.

tát.³⁸ A „*Succesioról való Tractatus*” annak érdekében, hogy a városi polgárok javait ne idegenítsék el, és az adózó polgárok száma ne csökkenjen, úgy intézkedik: „*hogy, bármely kolozsvári nő legyen az hajadon vagy özvegy a városon kívüli nemeshez megy feleségül vagy ment volna már az előzőekben feleségül, semmilyen ingatlan örökségére nem jogosult sem ő sem gyerekei sem most sem a jövőben. Csak az ingó vagyomból kaphat részt. Ilyen külső nemesnek ne engedjék meg, hogy a városba ilyen céllal beszálljon és ott esküvőjét tartsa, hogy ebből majd később ne szülessenek bonyodalmak*”.³⁹

A vagyoni oszlás, mint láttuk Kolozsváron is a vérségi kapcsolatok alapján történt, azonban ha nem is túl gyakran, de élnek a város polgárai a végrendekezés jogával is. A végrendekezési jog azonban csak a szerzett javakra nem pedig az örökölt javakra vonatkozott.⁴⁰ És ami számunkra fontos, hogy „*mindenkor helye léssen*” a végrendekezésnek, ha van rá igény és akarat „*akár férfi akár asszonyállat*”.⁴¹ A fennmaradt végakaratokat olvasva az is kiderül, hogy azok a vagyoni elosztás arányain belül a javak elosztásáról gondoskodnak.

Visszatérve a házastársak öröklésére, mint ahogy már fentebb említettük, a házasságuk révén létrejött közös vagyomból a férj örökölt 2/3-ot a nő 1/3-ot. Az özvegyasszonyt ezen felül még megillette az úgynevezett asztalterítés.⁴² Az asztalterítés alkalmával kapott javak a harmad rész felett jártak az özvegynek. Az asztalra szőnyeget arra rá abroszt tettek minekutána ráhelyezték a „Tractátus” által elírt tárgyakat. Az asztalra került egy kanna, egy tál, egy tányér, egy ezüstpohár, egy ezüstkanál, egy kendő, egy vánkos, egy derékalj, két lepedő és egy paplan. Ez abban az esetben, ha legalább négy van ezekből a tárgyakból az oszló vagyomban. Mindenből a „*se nem az újat se nem a régít se nem a nagyot se nem a kicsit, hanem a középszerűt*”.⁴³ Azt is előírták, hogy az asztalterítésnél az özvegy egy viselő ruhájába öltözzön, ami őt, a harmadrész felet megillette. Ezen kívül, még jár az asszonynak még egy szoknya „*két bokor kapocs*” és egy palást.

---

³⁸ Pakó László: Városi polgár – vármegyei nemes? In: *Reneszánsz Kolozsvár*. Összeállította: Kovács András. Kolozsvár, 2008. 221–255.

³⁹ *Kolosváry S. – Óvári K.*: Corpus statutorum. I. „Azonképpen az mely Özvegy Asszony, vagy Leányzó, ha külső Nemes személyhez megyen, avagy ennek előtte ment volna is semmi örökséget az városi házban örökségben vérsége után, az férfihez nem vihetett legyen, se ne vihessen jövőben is az ingó marhából való részen kívül meg ha gyermekei lennének az olyan nemes ember be se szállhasson se az menyegzőjét benne véghez se vihessen. Hogy jövőben valami foglalatra avagy tulajdonára ne mutogathasson, mert így az Asszony állat nemes emberhez menvén az városi rendet mindjártast által hagyja.”, 263–264.

⁴⁰ *Kovács Kiss Gyöngy*: Kolozsvári végrendeletek, In: *Megidézett múlt*. Szerk. Kovács Kiss Gyöngy. Kolozsvár, 2008. 49–65.

⁴¹ *Kolosváry S. – Óvári K.*: Corpus statutorum. I. 263–264.

⁴² *Kovács Kiss Gy.*: Rendtartás és kultúra, 35.

⁴³ *Kolosváry S. – Óvári K.*: Corpus statutorum. I. 258.

Az örökösödési jog vizsgálatában az osztálylevelek feldolgozása sokkal árnyaltabb képet nyújt, azonban ezeknek a feldolgozása nem fejeződött be, még folyamatban van.⁴⁴

A kolozsvári öröklési mechanizmusok vizsgálata nyomán világosan körvonalazódik, hogy, az érvényben lévő jogszabályok bizonyos értelemben jogokat ad a nők számára, mivel nem zárják ki az ingatlanok örökléséből, sőt az atyai házat is örökölheti a legkisebb lány, azonban a házasság révén létrejött közös vagyomból csupán egy harmad és az asztalterítés illette meg az asszonyt. Ha magtalanul hal meg már házasságban élő gyereke valakinek, akkor az elhalálozott részéből egy harmad az anyjáié kétharmad az apjáé.⁴⁵ A gyerekek gyámságát is megkaphatta, ha alkalmas volt rá és ezen kívül végrendelkezhetett a szerzett vagyonról.

A sokszínű vagyoni örökítési módozatok mellett érdekes színtöltja az örökösödés kérdésének a 17. század második felébe letelepedő lengyel unitáriusok⁴⁶ és örmények kérdése, valamint a Brassó külvárosában lakó bolgárok–románok esetei. Az eddigi vizsgálatokból kiderül, hogy a letelepedett, betelepített népcsoportok csak egy emberöltő múlva, sőt néha később mondanak le a magukkal hozott szokásokról, így ezekkel éltek és a vagyoni átruházásában követtek.

Az erdélyi városlakók örökösödési mechanizmusairól, a kutatás jelenlegi állása alapján nagyon szépen körvonalazódik az egymás mellett létező jogszokások és mechanizmusok működése. Ezek az egymás mellett élő szabályok egymásra hatással voltak, és egymást kiegészítették, ezt jól példázza a szász jogszokások és Kolozsvár esete.

Amennyiben az örökösödési szokásokat a városfejlődés szintjével egy időben vizsgáljuk, egyértelművé válik, hogy minél nagyobb a város önállósága annál hangsúlyosabban jelentkeznek az öröklésben használatos sajátos vonások és annál jobban érvényt is tudtak szerezni ezeknek a sajátos szabályoknak.

---

⁴⁴ Kovács Kiss Gy.: Kolozsvári végrendeletek, 49.

⁴⁵ Kolosváry S. – Óvári K.: Corpus statutorum. I. 273.

⁴⁶ Rűsz-Fogarasi Enikő: Unitarian polonezi în Transilvania / Erdélyi lengyel unitáriusok, In: *Caiete de antropologie istorica*, X, nr. 1(18) h.n., 2011. 29–42.